

نشانه‌های دوره قاجار

ترجمه سرهنگ ۴ مهندس جهانگیر قائم مقامی

بطوریکه استنباط میشود پادشاهان قاجار به ضرب نشان و سکه‌های یادبود توجه چندانی نداشته‌اند و چون از آنچه هم ساخته شده بمقدار بسیار معدودی ضرب کرده‌اند ناگزیر امروز از این قبیل مسکوکات و مدالها بندرت میتوان یافت .

نگارنده در حدود ده سال پیش^۱ روزی که در معیت بازرس و مدیر بلژیکی ضرابخانه ازدستگاه ضرابخانه تهران بازدید می‌کردم در فسه‌یی فراموش شده مقداری قالب و طفرهای سکه‌زنی یافتم و از بررسی این قالبها و نمونه‌هایی که برای خود ضرب کردم توانستم مجموعه‌یی از مدالها و نشانه‌های دوره قاجار فراهم نمایم و این مجموعه با چند مدال و نشان دیگر که در بازار تهران بدست آوردم کاملتر شد .

مدالها و نشانه‌های دوره قاجار را بر حسب مقصودی که از ضرب و ساختن آنها در نظر بود بهفت دسته و نوع متمایز ، میتوان تقسیم کرد و اکثر این مسکوکات دریک رو ، نقش شیر و خورشید که علامت رسمی ایران است دارند .

الف - مدالهای نظامی :

قدیمترین مدال که من می‌شناسم مدالیست که توسط شاهزاده عباس میرزا ولیعهد در جنگ روس و ایران ساخته شده است و یک نمونه از این مدال در موزه آسیائی پتروگراد^۲ موجود میباشد . بریک روی آن علامت رسمی دولت ایران یعنی نقش شیر و خورشید و این سجع را می‌بینیم :

جهاندار عباس شاه جوان
ولعهد دارای روشن روان

و بر روی دیگر آن ، این سجع دیده میشود :

هر شیر دل که دشمن شه را عنان گرفت

از آفتاب همت ما این نشان گرفت

محمدشاه بعد از ورود خود بطهران و بمناسبت تاجگذاری خویش نشانی به همراهان خود اعطا کرد که روی آن چنین ضرب شده بود :

« از سرکار قدر قدر ظل الله محمدشاهنشاه ایران برای خدمت گذاری در دارالسلطنه طهران

۱- این مقاله در ژانویه ۱۹۱۵ تنظیم شده و بنابراین منظور را بینو از عبارت « ده سال »

پیش سال ۱۹۰۵ خواهد بود . مترجم . ۲ - پتروگراد یاسن پتر سبورگ از مستحدثات

پتر کبیراست (سال ۱۷۰۳) که از سال ۱۹۲۴ نام آن به لنین گراد تبدیل گردید .

محمدشاه نخستین پادشاه قاجار است که بتهیه و ضرب نشان و مدال نظامی مبادرت کرده و این نشان را سایر پادشاهان قاجار نیز بکار برده اند. بهر حال بر روی دیگر این مدال عبارت « شاهنشاه انبیا محمد» و در حاشیه آن این شعر خوانده میشود: هر شیردل که دشمن... الخ ناصرالدین شاه در مدال مذکور در فوق بدنبال عبارت شاهنشاه انبیا محمد، عنوان «السلطان ناصرالدین شاه قاجار» را نیز افزود و مظفرالدین شاه و محمدعلی شاه هم نام خود را بسایق القاب ناصرالدین شاه بر نشان خود اضافه کردند.

ناصرالدین شاه نشان دیگری برای سربازان خود اختصاص داده بريك روی آن کلمات «الغزاة افتخار و امتیاز» و بر روی دیگر آن «هو الغالب - غیرت و رشادت» ضرب شده بود. نوپچی هاهم از خاطر شاه فراموش نشده بودند. چون می بینیم برای آنها نیز نشانی ساخته شد که بريك روی آن نقشی از علائم افتخار (شکل ۱) و بر روی دیگر آن نام شاه و تاریخ ۱۲۹۷ ثبت گردیده بود.

مظفرالدین شاه نیز همین نشان را معمول داشت ولی بجای نام ناصرالدین شاه، صورت خود را گذاشت (شکل ۱).

بی گمان جانب ترین نشان در این نوع نشانها، نشانیست که محمدعلی شاه برای اعطای سربازانی که در توپ ستن مجلس شرکت کرده بودند ساخته است. بريك روی این نشان نقش شیر و خورشید با تاریخ ۱۳۲۶ و در حاشیه آن کلمات «شاه پرستی - غیرت - وفا - رشادت» خوانده میشود و بر روی دیگر آن تصویر نیم تنه محمدعلی شاه را می بینیم گرداگرد آن علائم افتخاری از قبیل تفنگ و پرچم و توپ و شمشیر نقش شده است (شکل ۲) و این عبارت هم روی آن خوانده میشود: «السلطان بن السلطان بن السلطان و الخاقان بن الخاقان بن الخاقان، سلطان محمدعلی شاه قاجار شاهنشاه ایران».

ب - نشانهای غیر نظامی: گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

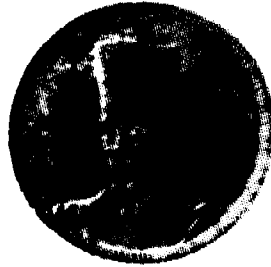
درموزه بریتانیا نشانی از ناصرالدین شاه موجود است که بريك روی آن تصویر نیم تنه شاه و عبارت «شاهنشاه ناصرالدین» و بر روی دیگرش نقش شیر و خورشید و تاریخ ۱۲۷۳ و همچنین عبارت

۱ - ظاهراً رابینو در خواندن این تاریخ اشتباه کرده است زیرا میدانیم فتحعلیشاه در ۱۹ جمادی الاخر ۱۲۵۰ درگذشت و محمد میرزا در هفتم رجب آن سال در تبریز جلوس نمود و در ۱۴ شعبان بیاع نگارستان وارد شد و یکی در روز بعد بر تخت سلطنت جلوس و تاجگذاری کرد (رک. به ناسخ التواریخ چاپ مترجم ص ۱۴ و ص ۲۴ ج ۲) بنابراین تاریخ ۱۱ شعبان ۱۲۹۰ بهیچوجه درست در نمی آید مگر اینکه صحیح آن را سال ۱۲۵۰ بدانیم و در این صورت هم محمد شاه در تاریخ ۱۱ شعبان در راه تبریز و طهران و در حدود سلیمانیه و طرشت بوده است و بر اساس این نظر باید گفت که نشانهای مزبور در سلیمانیه و قبل از ورود به طهران به همراهان و ملتزمین رکاب اعطاشده است و شاید هم مراد از عبارت « برای خدمت گذاری در دارالسلطنه طهران » اشاره به همان مرحله آتی خدمت ملتزمین رکاب یعنی خدمت در طهران بوده است. مترجم

دبه فخر دولت علیه ایران است ضرب شده است « می باشد .
 در سال ۱۲۹۹ نشان جدیدی برای غیر نظامیان ضرب شد که نقش شیر و خورشید بر یک روی
 آن و بر روی دیگرش این سجع بود :
 «هوالتاصر - افتخار و امتیاز از جانب اعلیحضرت شاهنشاه ایران خلداله ملکه» .

ج - نشانهایی که بمناسبت سانگردها ضرب شده است :

برای یادبود سی امین سال جلوس ناصرالدین شاه که مصادف با صدمین سال تاسیس سلسله
 قاجار نیز می بود ، نشانی تهیه شد که بر یک روی آن نوشته شده بود : «هوالتاصر - بیادگار قرن

از راست به چپ در سه ستون ، ستون اول : شکل (۱) ستون دوم شکل (۲) و ستون سوم شکل (۳)

جلوس همایون که قرین سال صدم سلطنت قاجار است در ضرابخانه دولتی ضرب شد . ۱۲۹۳
 و بمناسبت پنجاهمین سال سلطنت ناصرالدین شاه هم سه نشان دیگر تمبیه شد که بر روی
 هر سه نشان تصویر نیم تنه شاه نقش شده بود و بر پشت هر یک از آنها بترتیب این عبارات خوانده میشود:
 یادگار سال پنجاهم جلوس همایون ۲۲ ذیقعدة ۱۳۱۳
 بمنه تعالی - امتیاز عید ذوالقرنین شاه در شرف برتر بود از مهر و ماه ۱۳۱۳ (شکل ۳)

از راست به چپ در سه ستون ، ستون اول شکل ۵-۷-۵ ستون دوم شکل ۴- ستون سوم : شکل ۶-۷-۸
 هو الله تعالی . بیاد گار جشن همایون سال پنجاهم جلوس میمنت مانوس ذات اقدس شهریاری
 براریکه سلطنت و تاجداری بمبارکی و سعادت و اقبال در دارالخلافة طهران ذیقعدة ۱۳۱۳ دو

برخاشیه روی این نشان نیز چنین نوشته شده بود : « السلطان بن السلطان بن السلطان والخاقان بن الخاقان بن الخاقان شاهنشاه ذوالقرنین ناصرالدین شاه قاجار »^۱ (شکل ۴)
 مظفرالدین شاه در سال ۱۳۲۳ بمناسبت روز تولد خود سکه‌های پنج‌قرانی نقره و يك تومانی طلا ضرب نمود که بر آن روی سکه که تصویر شاه نقش شده بود عبارت « سکه مولود همایونی » نیز خوانده میشد .

د - نشانهای مدارس :

بر پشت مدال مدرسه نظامی عبارت «مدرسه نظامی دولتی ۱۲۹۷» و برخاشیه آن عبارات «امتیاز شرف و سعادت افتخار» دیده می‌شود .
 در وسط پشت نشان مدرسه ناصری عبارت «ناصری ۱۳۰۰»^۲ و درخاشیه آن «امتیاز کامرانی فضیلت - غیرت - شاه پرستی - وطن دوستی» خوانده می‌شود . (شکل ۵)

ه - نشانها وسکه‌هایی که بمناسبت مسافرت‌های ناصرالدین شاه ساخته شده است :

درباز کشت ناصرالدین شاه از سفر فرنگستان^۳ سکه‌هایی دهشاهی و يك قرانی از نقره بسبک سکه‌های پول رایج ، ضرب نمودند که بر روی آن این عبارت دیده میشد :
 «بخش شاهنشاهی مقدم ما از سفر فرنگک ۱۳۰۷»
 ومن در يك عتیقه فروشی در لندن دو نشان برنزی کوچک باقم که یکی از آن دو در يك طرف تصویر نیم تنه‌ی از ناصرالدین شاه و نام او را داشت و بر روی دیگر بانگلیسی نوشته شده بود :
 « بیاد بود ملاقات شاهانه ۱۸ ژون ۱۸۷۵ » و نشان دیگر نیز بر يك روی تصویر نیم تنه شاه و عبارت «ناصرالدین شاه ایران» رداشت و بر روی دیگر آن این عبارت بخط فرانسوی خوانده میشد .
 «سفر ناصرالدین شاه بیاریس»

و - نشانهایی که بمناسبت کشف معادن طلا ساخته شده است :

در سال ۱۳۲۳ ۴ يك سرباز کابندی ادعا کرد که در مجاورت دهکده کاوند واقع در
 ۱ - این نشانها ظاهراً باشخاص مورد نظراعطا نشده است زیرا آنها را بمناسبت روز ۲۲ ذی‌قعدة ۱۳۱۳ که پنجاهمین سال جلوس و تاجگذاری ناصرالدین شاه بوده است (۲۲ ذی‌قعدة ۱۲۶۴ قمری) ساخته بودند ولی پنج‌روز قبل از فرارسیدی این روز یعنی در ۱۷ ذی‌قعدة ناصرالدین شاه بقتل رسید و بالطبع جشن پنجاهمین سال تاجگذاری برگزار نشده نشانها هم توزیع و تقسیم نگردید . مترجم .
 ۲ - را ببیند در خواندان تاریخ این نشان اشتباه کرده است و سال ۱۳۰۷ که برش معمول همان پیشینیان بصورت ۱۳۰۰۷ نوشته شده ۱۳۰۰ خوانده است . مترجم
 ۳ - منظور سفر سوم ناصرالدین شاه بفرنگستان است که از ۱۲ شعبان ۱۳۰۶ قمری تا ۲۴ صفر ۱۳۰۷ بطول انجامید . سفرهای اول و دوم نیز بدینقرار بوده است :
 سفر اول از ۲۱ صفر ۱۲۹۰ قمری تا سلخ رجب ۱۲۹۰
 سفر دوم از سلخ ربیع‌الدول ۱۲۹۵ تا شعبان ۱۲۹۵
 ۴ - در متن مقاله ۱۳۹۴ ضبط گردیده ولی تاریخ حزب شده روی سکه‌ی که بمناسبت این کشف ساخته شده است میرساند که رقم ۱۲۹۵ محتملاً اشتباه میباشد .

قلمرو خمه مقداری طلا یافته است و این دعوی بالاخره ببهای جان اوتام شد. اولیای دولت ایران پیش از آنکه بصحت و سقم مدعا و کشف معدن طلا رسیدگی کنند سکه بی بیاد بود این واقعه سعادت بخش ضرب کردند. سکه و پانسان مزبور بریک رو عبارت «این طلا از سنگ معدنی است که یاری نام از قصبه کاوند خمه بدست آورده است ۱۲۹۳» را داشت.

من از داستان کشف طلا در خراسان اطلاعی ندارم اما سکه بی را که بیاد بود این کشف ضرب شده می شناسم که روی آن نوشته شده بود :

«السلطان علی بن موسی الرضا علیه التحیه والننا ۱۲۹۵»

و بر پشت آن این عبارت خوانده میشد :

«اول نمونه طلای معدن خراسان است که در ضربخانه دولتی سکه شد. طهران» (شکل ۷)

ز - نشانهایی که بمناسبت باز دیدهای شاهانه تهیه گردیده است :

بازدید ناصرالدین شاه از ضربخانه جدید طهران موجب شد که مدالی جدید ضرب و تهیه شده که بر پشت آن این عبارت دیده میشد :

«باد کار مقدم اعلیحضرت شاهنشاه ناصرالدین خلداله ملکه و افتتاح ضربخانه دولتی ۱۲۹۳»
و همچنین بمناسبت بازدید شاه^۲ از قورخانه طهران مدالی برنزی به اعضای اداره قورخانه اعطاشد که بر روی آن تصویر نیم تنه شاه و در حاشیه آن این عبارت بود :

«بمبمنت تشریف فرمائی شاهنشاه ایران در قورخانه مبارک جهت افتخار اداره ضرب شد»
(شکل ۶) و بر پشت آن نقش شیروخورشید و بر بالای سر خورشید تاج سلطنتی که دوفرشته آن را نگهداشته بودند (شکل ۶)

در پایان این محبت از سکه دیگری هم که بمبلغ دو تومان طلا بود باید نام برد که بر روی آن تصویر شاه و تاریخ ۱۳۰۸ و بر پشت آن این عبارت دیده میشود :

«بیاد کار ضیافت رؤسای بانک. پانزدهم شوال سنه ۱۳۰۸ در ضربخانه مبارک ضرب شد»
و این سکه را (شکل ۸) مرحوم حاجی محمد حسن امین الضرب و وزیر مسکوکات ، هنگامی که پدر من از ضربخانه بازدید می کرد ضرب نمودند .

۱ - رابینو در ذیل این مطلب خوانندگان را به کتاب ایران تالیف کرزن (ج ۲ صفحه ۵۱۲ نسخه انگلیسی) حوالت داده است و چون اصل کتاب در دسترس نبوده ترجمه فارسی این قسمت را از نسخه ترجمه آقای علی جواهر کلام برای مزید اطلاع خوانندگان در اینجا نقل می کنیم (صفحه ۱۱۸ بخش دوم چاپ تهران سال ۱۳۳۰) :

«ناصرالدین شاه بیش از هر چیز بمعدن طلا علاقه دارد و قسمتی از وقت خود را صرف پیدا کردن معدن طلا مینماید و غالباً هم گول میخورد . چندی پیش دزدی مقداری طلا از ضربخانه ایران دزدیده و آنرا در مغازه پنهان ساخته بود ولی چوپایی آنرا پیدا کرد و بلافاصله دستگیر شد. مالرین احمن دولت ایران به قبله عالم خبردارند که معدنی طلا پیدا شده و نمونه آنرا که عبارت از چند تیکه طلای خالص مهیای سکه زدن بود بحضور آوردند . مضحکتر آنکه عده از همان مأمورین و خیر گزاران احقق به محل واقعه رفته تا معدن طلای تازه را کشف کنند و مدت زمانی چوپان بیچاره را آزار میدادند که محل معدن را نشان بدهد .»
۲ - منظور ناصرالدین شاه است . مترجم